

Yumurtacı Tavuk Gönenci (Refah) ve Avrupa Birliği Sürecinde İlgili Mevzuatın Karşılaştırılması

Serdar İZMİRLİ

Aşkın YAŞAR

Selçuk Üniversitesi Veteriner Fakültesi, Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı,
Alaeddin Keykubat Kampüsü, Konya
sizmirli@selcuk.edu.tr

Öz

Kelime olarak ‘iyi olma’ anlamına gelen gönenc (refah) kavramının ilk resmi tanımı Brambell Komisyonu tarafından 1965 yılında hayvanların hem duygusal hem de fiziksel yönden iyi olma durumu olarak yapılmış ve günümüze kadar birçok bilim insanı, kurum ve kuruluşça farklı şekillerde tanımlanmıştır.

İnsan beslenmesi açısından önemli bir protein kaynağı olan yumurtanın kümeden sofraya gelinceye kadar geçirdiği süreç, tüketici bilincinin artmasıyla daha da önemli hale geldi ve bundan dolayı Avrupa Birliği’nde (AB) yumurtacı tavuk gönencini iyileştirmek amacıyla 2012 yılı itibarıyla bataryalı kafes sistemleri tamamen yasaklandı ve hayvan gönencini daha da iyileştirecek yasal düzenlemeler yapıldı.

Türkiye’de 2011 yılında yürürlüğe giren “Çiftlik Hayvanlarının Refahına İlişkin Yönetmelik” 2014 yılında yürürlükten kaldırılmış ve yerine getirilen üç yönetmelikten biri olan “Yumurtacı Tavukların Korunması İle İlgili Asgari Standartlara İlişkin Yönetmelik” ile “Hayvanların Nakilleri Sırasında Refahı ve Korunması Yönetmeliği”yle birlikte yumurtacı tavuk gönencini olumsuz etkileyen kafes sistemleri, aydınlatma ve nakil gibi konularda yasal düzenlemeler yapıldı ve AB yasaları ile büyük ölçüde uyumlu hale getirildi.

Bu çalışmada, yumurtacı tavuk gönenci ve bunu etkileyen faktörler, AB’de ve Türkiye’deki ilgili mevzuat kapsamında araştırıldı.

Anahtar Kelimeler: Yumurtacı tavuk, gönenc, mevzuat

Laying Hens Welfare and Comparison of Legal Arrangements at the European Union Process

Abstract

Animal welfare item firstly explained by Brambell Commission in 1965 as a being in good position both physiologic and mental situation and then has been explained in different concepts by scientists’ and organizations’.

Laying hens’ welfare has become important by consumers consciousness at the process of eggs production at the poultry house to the human consumption. Because of this, battery cages systems were banned in European Union (EU) since 2012 for improving the laying hens’ welfare and new legal regulations were come into force.

“Directive about Livestock’s Welfare” was come into force in Turkey, in 2011 and it was repealed in 2014 by “Minimum Standards’ Directive about Laying Hens Protection” which was one of the three new directives. Furthermore, directive about “Animals’ Welfare and Protection in Transportation” came into force in 2011. By these legal regulations, battery cages, lighting and transportation subjects which are effect animal welfare negative regulated by laws and Turkey’s directives were become consistent with EU regulations.

In this research, it was investigated laying hens’ welfare and factors that affects this subject; related legal arrangements in EU and in Turkey were compared.

Keywords: Laying hens, welfare, laws

Giriş

Hayvan gönenci kavramı bilim insanları, kurum ve kuruluşlarca farklı şekillerde tanımlanmış olmakla beraber resmi olarak ilk bilimsel tanımı İngiliz hükümetince 1965 yılında kurulan Brambell Komisyonu tarafından “hayvanın hem duygusal hem fiziksel yönden iyi olma durumu” olarak yapılmıştır (Fidan, 2012). Kelime olarak “iyi olma” anlamına gelen gönenc, Amerika Birleşik Devletleri’nde “well-being”, İspanya’da “bienestar”, Fransa’da “bien-etre”, İngiltere’de ise “welfare” kelimeleri ile kullanılmaktadır (Phillips, 2009).

Küresel anlamda birincil hayvansal protein kaynağının yumurta olması (Mench ve ark., 2011) yumurtacı tavuk yetiştiriciliğini önemli bir endüstri haline getirmektedir (Köknaoğlu ve Akünel, 2013). Kanatlılar çiftlik hayvanları içerisinde yetiştiricilik sürecinde gönenc şartlarından olumsuz etkilenen hayvan türleri içerisinde önemli bir yer tutmakta olup (Atasoy, 2013), yumurtacı tavukların gönenc değerlendirmesinde kullanılan Hayvan İhtiyaç Endeksine (ANI 35L) göre hareket olanağı, sosyal etkileşim, zemin kalitesi, hava koşulları, ışık, havalandırma, ses ve bakıcı durumu önemli gönenc kriterleri arasında değerlendirilmektedir (Yaşar 2017).

Türkiye’de son yıllarda kanatlı sektöründeki gelişmelerle birlikte 2005 yılında yaklaşık 60.3 milyon adet olan yumurta tavuğu sayısı, 2015 yılında yaklaşık 98.6 milyon adete ulaştı. 2001 yılında yumurta üretimi yaklaşık 10.6 milyar adet iken 2015 yılında bu rakam 16.7 milyar adede ulaştı (Anonim, 2016).

Çalışmanın amacı, yumurtacı tavuk yetiştiriciliğinin hayvan gönenci açısından problemlerine değinmek ve bu problemlerin çözümünde yol gösterici nitelikte olan AB yasal düzenlemeleri ile Türkiye’de ki düzenlemelerle karşılaştırarak mevcut durumu ortaya koymaktır.

Materyal ve Metot

Çalışmanın materyalini, AB ve Türkiye’de yumurtacı tavukların gönenciyle ilgili yapılan yasal düzenlemeler ile AB tarafından hazırlanan Türkiye ilerleme raporları oluşturdu. Türkiye’de yumurtacı tavuklarla doğrudan ya da dolaylı ilgili yürürlüğe giren mevzuat ele alınarak değerlendirildi.

Çalışmada, yumurtacı tavukların yaşadıkları temel gönenc problemleri, gönenclerini olumsuz yönde etkileyen yetiştiricilik tipleri ve bunların yumurtacı tavuk gönenci üzerine olan etkileri konuyla ilgili mevzuat kapsamında incelendi.

Bulgular

AB’de Konuyla İlgili Mevzuat

Yumurtacı tavuklarda bataryalı kafes sistemi 1960’lı yıllardan itibaren yaygın biçimde kullanılmaya başlanmış ve uzun yıllar bu kafes tipiyle yetiştiricilik yapılmıştır. AB tarafından 1986 yılında yayımlanan 86/113/EEC¹ sayılı direktifle bataryalı kafeslerde yetiştirilen yumurtacı tavuklar için minimum standartlar belirlenmiştir. Bu düzenlemeyle birlikte AB’ye üye ülkelerde yeni kafeslerin kullanılacağı, her kafesin en az 450 cm² olması gerektiği gibi yumurtacı tavuklar için gönenc açısından standartları belirleyen birçok ifade yer bulmuştur. 1988 yılında ise AB bu direktifi yürürlükten kaldırarak yerine 88/166/EEC² sayılı direktifi yürürlüğe koymuştur.

¹ Council Directive 86/113/EEC laying down minimum standards for the protection of laying hens kept in battery cages, 25.03.1986, Official Journal of the European Communities.

² European Union (EU), 07.03.1988. Council Directive 88/166/EEC. Minimum standards for the protection of laying hens kept in battery cages. Official Journal of the European Union, p. 83–87.

AB Komisyonu 1990'lı yılların sonlarına gelindiğinde yumurtacı tavuk gönenciyle ilgili 1999/74/EC sayılı direktifi yayımlamıştır. Bu düzenlemeyle beraber yumurtacı tavuklarda gönenc düzeyinin artırılmasına yönelik olarak “*zenginleştirilmiş ve alternatif sistemler*” gibi yeni sistemlere geçilmesi öngörülmüş ve 01.01.2003 tarihinden itibaren “*zenginleştirilmemiş kafes*” bulunduran kümeslerin inşa edilmesi yasaklanmıştır³. Örneğin, İsveç'te 2003'ten itibaren alternatif sistemlere geçilmeye başlanmış ve farklı ülkeler de bu yeni sistemlere geçiş yapmaya başlamışlardır. İngiltere'de 2005 yılından itibaren zenginleştirilmiş kafes sistemine geçilmiştir.⁴ Bu sürecin sonunda, 01 Ocak 2012 tarihinden itibaren ise AB'ye üye ülkelerde geleneksel bataryalı kafes sistemleri tamamen yasaklanmıştır³.

Türkiye'de Konuyla İlgili Mevzuat

Çiftlik hayvanlarının gelişmesi, uyumu ve evcilleşme durumları ile fizyolojik, etolojik ihtiyaçları ve davranışları dikkate alınarak bakıldıkları ve yetiştirildikleri koşulların asgari standartlarını ortaya koymak amacıyla 2011 yılında *Çiftlik Hayvanlarının Refahına İlişkin Yönetmelik*⁵ yayımlanmıştır. Bu yönetmelik, *Çiftlik Hayvanlarının Refahına İlişkin Genel Hükümler Hakkında Yönetmelik*⁶'in 2014 yılında yürürlüğe girmesiyle kaldırılmış ve aynı tarihte yumurtacı tavukların gönenciyle ilgili konuları içeren *Yumurtacı Tavukların Korunması İle İlgili Asgari Standartlara İlişkin Yönetmelik*⁷ yürürlüğe girmiştir. Bu yönetmeliklerin hepsi 2010 yılında yürürlüğe giren *5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu*⁸'na dayanılarak hazırlanmışlardır.

*Yumurtacı Tavukların Korunması İle İlgili Asgari Standartlara İlişkin Yönetmelik*⁷ özel olarak yumurtacı tavukların, gelişmesi, uyumu ve evcilleşme durumları ile fizyolojik, etolojik ihtiyaçları ve davranışları dikkate alınarak bakıldıkları ve yetiştirildikleri koşulların asgari standartlarını belirlemek amacıyla yürürlüğe girmiştir. Yetiştirme sistemlerinden olan Alternatif Sistemler, Zenginleştirilmemiş Kafes Sistemleri ve Zenginleştirilmiş Kafes Sistemleri ile ilgili uygulanacak hükümlere yer verilmiştir. Ayrıca hayvan gönenci için oldukça önemli olan gürültü seviyesi, aydınlatma, temizlik ve dezenfeksiyon, tavuklara zarar vermeyecek uygun kafeslerden ve uygun olmayan müdahalelerden bahsedilmektedir. Zenginleştirilmemiş Kafeslerin ise 1 Ocak 2023 tarihi itibarıyla bu yönetmelik gereğince kullanılmayacağı belirtilmektedir.

Canlı omurgalı hayvanların yurt içindeki nakilleri sırasında korunmalarını ve hayvan gönenci kurallarına uyulmasını güvence altına almak ve bu kapsamda yapılacak olan resmî kontrollerde uygulanacak esas ve usulleri tespit etmek amacıyla 24 Aralık 2011 tarihinde *Hayvanların Nakilleri Sırasında Refahı ve Korunması Yönetmeliği*⁹ yürürlüğe konulmuştur. Bu yönetmeliğin 47'inci maddesinde; “*kümes hayvanlarının nakilleri sırasında gönenclerinin korunmasına yönelik olarak, kümes hayvanlarının yeterli miktarda uygun yem ve suya ulaşabilmesi şartıyla bindirme ve indirme süreleri hariç 12 saate kadar yolculuk yapmalarına izin verilmektedir*” ibaresi ile yumurtacı tavukların nakliyesine ilişkin genel bir hükme yer verilmiştir.

³European Union (EU), 03.08.1999. Council Directive 1999/74/EC. Laying down minimum standards for the protection of laying hens. Official Journal of the European Union, p.53–57.

⁴Catholic University of Leuven (CUL). Animal welfare. Erişim tarihi, 25.12.2014. Erişim adresi, <http://lhu.emu.ee/downloads/Welfare/WP1T3L3.pdf>.

⁵Çiftlik Hayvanlarının Refahına İlişkin Yönetmelik, 28151 sayı ve 23 Aralık 2011 tarihli Resmi Gazete (RG)

⁶Çiftlik Hayvanlarının Refahına İlişkin Genel Hükümler Hakkında Yönetmelik, 29183 sayı ve 22 Kasım 2014 tarihli RG

⁷Yumurtacı Tavukların Korunması İle İlgili Asgari Standartlara İlişkin Yönetmelik, 29183 sayı ve 22 Kasım 2014 tarihli RG

⁸Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu, 27610 sayı ve 13 Haziran 2010 tarihli RG

⁹Hayvanların Nakilleri Sırasında Refahı ve Korunması Yönetmeliği, 28152 sayı ve 24 Aralık 2011 tarihli RG

Avrupa Komisyonu Türkiye İlerleme Raporlarında Yumurtacı Tavuk Gönenci

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı AB sürecinde, 2004 yılından itibaren çeşitli çalışmalar yapmaktadır. Veteriner hekimliğini ilgilendiren konular AB sürecinin oldukça önemli bir parçasıdır. Hayvan gönenci konusu da veteriner hekimliği içerisinde oldukça önemli bir yer teşkil etmesine rağmen 2006 yılından itibaren her yıl yapılan denetimlerde hayvan gönenci konusunda çok önemli mesafe alınmadığı Çizelge 1'de¹ görülmektedir.

Avrupa Komisyonu 2006-2011 Türkiye İlerleme Raporlarında¹⁰ genel olarak hayvan gönenci konusunda bir ilerleme olmadığı, 2012-2016 yılları Raporlarında ise sınırlı ilerleme olduğu belirtilmiştir. 2015 raporunda, yumurtacı tavukların korunmasına ilişkin özel bir yönetmeliğin yürürlüğe girdiği de belirtilmiştir (Çizelge 1).

Çizelge 1. Avrupa Komisyonu Türkiye İlerleme Raporlarında Hayvan Gönenci¹⁰

Yıl	İlerleme Raporunda Hayvan Gönenci Değerlendirmeleri
2006	Hayvan gönenci konusunda bir gelişme bildirilmemiştir.
2007	Türkiye hayvan gönenci ve hayvanat bahçelerine ilişkin teknik konularda herhangi bir gelişme kaydetmemiştir.
2008	Türkiye hayvan gönenci ve hayvancılıkla ilgili konularda da bir gelişme kaydetmemiştir.
2009	Türkiye hayvan gönenci ve zootekni konularında bir ilerleme kaydetmemiştir.
2010	Türkiye, zootekni ve hayvan gönenci konusunda ilerleme kaydetmemiştir. Hayvan gönenci, bu fasıldaki katılım müzakerelerinde anahtar unsurdur.
2011	Zootekni ve hayvan gönenci konularında ilerleme kaydedilmemiştir. Hayvan gönenci, bu fasıldaki müzakereler bakımından kilit unsurdur.
2012	Nakil sırasında ve çiftlikte hayvan gönencine ilişkin, hayvan gönenci ile ilgili AB müktesebatına uyum konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Ancak, müktesebatın tam olarak uygulanması için ilave yapısal ve idari çabalar gerekmektedir.
2013	Hayvan refahı mevzuatının uygulanması sınırlı kalmıştır. Bu alanda daha fazla yapısal ve idari çabalar gerekmektedir.
2014	Hayvan refahı ile ilgili mevzuatın genel olarak uygulanması hususunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. AB standartlarının karşılanması amacıyla, hayvan refahı konusunda kayda değer çalışmaların yürütülmesi gerekmektedir.
2015	Çiftlik hayvanlarının refahına ve yumurtacı tavukların korunmasına ilişkin düzenlemeler yürürlüğe konmuştur. Ancak, hayvan refahına ilişkin AB müktesebatının tam olarak uygulanması için ilave yapısal ve idari çabalar gerekmektedir.
2016	AB müktesebatının tam olarak uygulanması için, özellikle de hayvansal yan ürünler, hayvan refahı ve hayvanların kimliklendirilmesi ve kayıt altına alınması ile hareketlerinin kontrolü konularında kayda değer ilave çabalara ihtiyaç duyulmaktadır. Hayvan refahına ilişkin AB müktesebatının tam olarak uygulanması için ilave yapısal ve idari çabalar gerekmektedir.

¹AB Bakanlığı (2006-2016) Avrupa Komisyonu Türkiye İlerleme Raporları (2006-2016). Erişim Adresi: http://www.ab.gov.tr/ilerleme-raporlari_46224.html, Erişim Tarihi: 18.09.2017

Tartışma ve Sonuç

Sürdürülebilir yumurta üretimini sağlamak için yumurtacı tavuk gönenci önemli bir kriterdir (Mench ve ark., 2011). Yumurtacı tavuklarda üretim sistemleri, yumurtacı tavuk gönencini etkileyen önemli faktörlerden biridir (Quartarone ve ark., 2012). Batı ülkelerinde toplumun büyük çoğunluğunun geleneksel kafeslerde yumurtacı tavuk yetiştiriciliğine karşı olumsuz bir tutum sergilediği ortaya konulmaktadır (Kunzmann, 2010). Ayrıca tüketiciler hayvan gönencine uygun olarak yetiştirilmiş tavukların yumurtalarını talep etmektedirler (Sossidou ve ark., 2011). İzmirli (2009) tarafından yapılan çalışmada, Türkiye’de hayvansal gıda tüketicilerine göre yumurta tavuklarının çiftlik hayvanları içinde en fazla gönenc problemi yaşayan hayvan grubu olduğu ortaya konulmuştur. Yumurtacı tavuk gönenciyle ilgili yükselen tüketici farkındalığı yumurta endüstrisinde alternatif yetiştirme modellerini düşündürmeye başlamıştır (Anderson., 2014). Ayrıca hayvan gönencine ilişkin toplumdaki farkındalık arttıkça ve yürürlüğe giren yeni yasal düzenlemelerle yetiştiriciliğin hayvan gönenciyle ilgili bilimsel kriterlere daha uygun hale geleceği düşünülmektedir (Veissier ve ark., 2008; Mench ve ark., 2011; Yaşar., 2017). Bu süreçte yumurta üretimi geleneksel kafeslerden alternatif sistemlere kaymaktadır (Quwaider ve ark., 2010, Swanson ve ark., 2011, Guinebretière ve ark., 2014). Özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaşanan toplumsal farkındalığın ve yumurtacı tavuk gönenciyle ilgili bilimsel bilginin artmasının ışığında yürürlüğe konulan yeni yasal düzenlemelerle^{3,7} birlikte özellikle zenginleştirilmiş kafes ve alternatif sistemlerin gelecekte yetiştiricilikte kullanılacağı ileri sürülebilir.

Türkiye’de 2014 yılında “*Yumurtacı Tavukların Korunması İle İlgili Asgari Standartlara İlişkin Yönetmelik*”⁷ yürürlüğe girmiştir. Bu yönetmelikle yumurtacı tavukların gönencinin artırılmasına yönelik yasal zemin oluşturacak hükümler ayrıntılı bir şekilde yönetmelikte belirtilmiştir (Özen 2017). 2006-2010 yılları arasında ki AB İlerleme Raporlarında hayvan gönenci konusunda Türkiye’de herhangi bir aşama kaydedilemediği tespit edilmiş olup (Aslım ve Yaşar, 2010), 2012 yılı ve sonrasında ise sınırlı seviyede ilerleme kaydedildiği belirtilmiştir. 2015 yılı İlerleme Raporunun “*Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı Politikası*” faslında ise yumurtacı tavukların korunmasıyla ilgili düzenlemelerin Türkiye’de yürürlüğe konduğu belirtilmiş¹⁰ ancak hayvan gönencine ilişkin konularda AB müktesebatının tam olarak uygulanması için ilave yapısal ve idari çabaların da gerekli olduğu bu raporda ifade edilmiştir.

Son yıllarda yumurtacı tavuk gönenciyle ilgili yapılan bilimsel çalışmalar ile konunun bilimsel zemin kazanması, AB’de ve dünyanın birçok ülkesinde yasal düzenlemelerin yürürlüğe girmesiyle yumurtacı tavuk gönencinde önemli gelişmelerin yaşandığı; Türkiye’de de benzer gelişmelerin görüldüğü ancak daha fazla yapısal ve idari çabanın özellikle de denetim ve kontroller aşamasında gerekli olduğu ileri sürülebilir.

Kaynakça

- Anderson, K. E. (2014). Time study examining the effect of range, cage-free, and cage environments on man-hours committed to bird care in 3 brown egg layer strains. *Journal of Applied Poultry Research*, 23: 108-115.
- Anonim, (2016). Yumurta Üreticileri Merkez Birliği (Yum-Bir). Yumurta tavukçuluğu verileri 2016. Erişim tarihi, 20.09.2017. Erişim adresi, <http://www.yum-bir.org/UserFiles/File/Veriler2016.pdf>.
- Aslım, G., Yaşar, A. (2010). Avrupa Birliği ve Türkiye’de çiftlik hayvanları gönenci (refahı) yasal durumunun değerlendirilmesi. *Türk Veteriner Hekimleri Birliği Dergisi*, 3-4: 84-92.
- Atasoy, F. (2013). Modern hayvan yetiştiriciliği ve gönenc ilişkileri, deney hayvanlarında gönenc, In: Hayvan Davranışları ve Gönenci, Sağmanlıgil V, Ünal N, 2.Baskı, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi, s.137-58.
- Fidan, E. D. (2012). Türkiye’de çiftlik hayvanları ile ilgili gönenc uygulamaları. *Animal Health, Prod. And Hyg*, 1: 39-46.
- Guinebretiére, M., Beyer, H., Arnould, C., Michel, V. (2014). The choice of litter material to promote pecking, scratching and dust bathing behaviours in laying hens housed in furnished cages. *Applied Animal Behaviour Science*, 155: 56–65.
- İzmirli, S. (2009). Türkiye’de veteriner hekimler, veteriner hekimliği öğrencileri, hayvan sahipleri ve toplumun hayvan gönenci (refahı) tutumları üzerine anket çalışması, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Köknaoğlu, H., Akünal, T. (2013). Animal welfare: an animal science approach. *Meat Science*, 95: 821-827.
- Kunzmann, P. (2010). Biotechnology, battery farming and animal dignity, In: Food Ethics, Editors; Gottwald FT, Ingensiep HW, Meinhardt M, New York, Springer, 101-116.
- Mench, J. A., Sumner, D. A., Rosen-Molina, J. T. (2011). Sustainability of eggproduction in the United States-the policy and market context. *Poultry Science*, 90: 229-240.
- Özen, A. (2017). A Historical Overview of Turkey’s Animal Welfare Legislation, *Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, 23: 1019-1027.
- Phillips, C. (2009). The welfare of animals. the silent majority. Springer, Science Business Media BV, s. 27-29.
- Quartarone, V., Della, Rocca G., Passantino, A. (2012). Beak trimming and other pain's sources in laying hens and broilers: welfare problems and medico-legal aspects. *Large Animal Review*, 18: 245-52.
- Quwaider, M. Q., Daigle, C. L., Biswas, S. K., Siegford, J. M., Swanson, J. C. (2010). Development of a wireless body-mounted sensor to monitor location and activity of laying hens in a non-cage housing system. *Transactions of the Asabe*, 53:1705-1713.
- Sossidou. E. N., Dal Bosco, A., Elson, H. A., Fontes, C. M. G. A. (2011). Pasture-based systems for poultry production: implications and perspectives. *Worlds Poultry Science Journal*, 67: 47-58.
- Swanson, J. C., Mench, J. A., Thompson, P. B. (2011). Introduction the socially sustainable egg production project. *Poultry Science*, 90: 227-228.
- Veissier, I., Butterworth, A., Bock, B., Roe, E. (2008). European approaches to ensure good animal welfare. *Applied Animal Behaviour Science*. 113: 279–297.
- Yaşar, A. (2017). Hayvan Gönenci; Veteriner hekimliği etiği, hayvan kullanım etiği ve deontoloji perspektifinden, Selçuk Üniversitesi Veteriner Fakültesi.